

Svetko Kovač, Bojan B. Dimitrijević, Irena Popović, SLUČAJ RANKOVIĆ – IZ ARHIVA KOS-a, Medija centar Odbrana, Beograd 2014, str. 547.

Pred nama je jedna od najnovijih knjiga nastalih povodom jednog od najprelomnijih trenutaka istorije bivše SFR Jugoslavije, iz perioda suverene vladavine Josipa Broza Tita, zasnovana na fondu Vojne bezbednosne agencije (KOS). Delo sadrži arhivsku građu iz 60-ih godina prošlog veka koja se odnosi na Brionski plenum i „slučaj Ranković“, jedan od najkontroverznijih događaja u istoriji komunizma u Jugoslaviji.

Konkretnije, reč je o političkoj smeni Aleksandra Rankovića, tadašnjeg potpredsednika SFRJ i sekretara CK SKJ, bliskog Titovog saradnika i formalno druge ličnosti u političkoj hijerarhiji tog doba. Brionski plenum je kolokvijalni naziv za Četvrtu plenarnu sednicu CK SKJ, održanu 1. jula 1966. u hotelu Istra na ostrvu Brioni, letnjoj rezidenciji J. B. Tita. Na toj sednici je zbog „afere prisluškivanja“ iznuđena ostavka A. Rankovića. O čemu se tu radilo? Tito je u svojoj rezidenciji u Uzičkoj ulici 15 u Beogradu pronašao uređaje za prisluškivanje u radnom kabinetu i spavaćoj sobi, o čemu je obavestio politički i vojni vrh zemlje, optužujući Upravu državne bezbednosti (UDBU) i Aleksandra Rankovića. Odmah je formirana komisija CK SKJ, na čelu sa makedonskim političarem Krstom Crvenkovskim, koja je ustanovila da je bilo prisluškivanja. Potom je na predlog J. B. Tita zakazana Četvrta plenarna sednica CK SKJ sa zadatkom da ispita „afere prisluškivanja“, odnosno zloupotrebe i deformacije u UDB-i i njeno „štetno delovanje na razvoj samoupravnog sistema.“ Aleksandar Ranković je kao dugogodišnji ministar unutrašnjih poslova i tvorac službe bezbednosti označen kao glavni krivac, zbog čega je podneo ostavku na sve funkcije. Smenjeni su i njegovi ključni saradnici pretežno iz Srbije (Svetislav Stefanović Čeća, savezni sekretar unutrašnjih poslova), a u periodu posle Plenuma i Vojkan Lukić, organizacioni sekretar CK SKS, Životije Savić Srba, sekretar RSUP-a Srbije, general Miloje Milojević i mnogi drugi.

Brionski plenum je imao dalekosežne posledice: Aleksandar Ranković je penzionisan i sve do smrti 1983. živeo je u potpunoj sam izolaciji u Beogradu i Dubrovniku; 1967. UDBA je promenila ime u SDB (Služba državne bezbednosti) i decentralizovana je tako da su svih šest republika i obe pokrajine dobile svoju službu bezbednosti; u periodu 1966–1977. od oko 2,5 miliona dosijea preostalo je oko 600.000 što je bio rezultat uništavanja dokumentacije službe od strane raznih državnih komisija.

Uprkos jednom broju publicističkih dela, uključujući i posthumne *Dnevničke zabeleške Aleksandra Rankovića* iz 2001, kao i knjigu njegove supruge Slavke Ranković *Život uz Leku*, 1989, ostali naslovi parcijalno obrađuju ovu temu, tako da se čini da „slučaj Ranković“ do danas nije u potpunosti razjašnjen. Svi objavljeni naslovi daju određen ugao gledanja – lični, poput nekih od učesnika tih događaja (Vojin Lukić, *Sećanja i saznanja* iz 1989, Selim Numić, *Dobra zemljo, lažu*, 1990); ili publicistički (Zoran Sekulić, *Pad i ćutnja Aleksandra Rankovića*, 1989, Miloš Mišović, *Tamna strana Brionskog plenuma*, 1997, Ivan Dragović, *Brionski plenum*, 2002). Stoga ova knjiga zasnovana na autentičnoj građi KOS-a, koja do sada nije bila dostupna, a reč je o relevantnom i ključnom nosiocu bezbednosnih aktivnosti u vreme Brionskog plenuma, upotpunjuje celinu publicističkog pristupa. Rad *Slučaj Ranković – iz arhiva KOS-a*, potpisan od kompetentnih autora, koncipiran je na metodološki primeren način i sadrži uvod, 10 delova, priloge, korišćene izvore i literaturu, kao i reč zahvalnosti.

U I delu pod nazivom *Od ilegalca do prvog čoveka Službe bezbednosti*, kroz 12 podnaslova ukazano je na period života Aleksandra Rankovića od njegovih početaka u Komunističkoj partiji Jugoslavije, uloge organizatora i sinonima Službe bezbednosti FNRJ do Brionskog plenuma KPJ 1966, kada je političkom odlukom uklonjen sa funkcije potpredsednika Jugoslavije. U II delu *Šta je uticalo na Titovu odluku da ukloni Rankovića* izloženi su kontekst događaja i tehnička priprema sazivanja Brionskog plenuma kroz 11 podnaslova. Treći deo *Političke i*

tehničke pripreme za Brionski plenum, u okviru 10 podnaslova, obrađuje sednice političkih organa i rezultati rada raznih komisija. U IV delu *Brionski plenum, 1. jul 1966. godine*, kroz 7 podnaslova, prezentiran je detaljan tok samog Brionskog plenuma. Peti deo *Tehničke komisije sprovode istrage* u okviru 8 podnaslova daje pregled istražnih radnji u periodu juni–septembar 1966 (posebno izveštaji Vojno-tehničke komisije i Istražno-tehničke komisije). U VI delu pod nazivom *Mere partijskih i državnih organa*, u 5 podnaslova, razmatrana je aktivnost partijskih organa Srbije, Savezne vlade i Javnog tužilaštva, kao i predlog abolicije za A. Rankovića i grupu njegovih saradnika. U VII delu *Službe bezbednosti posle Brionskog plenuma* analizirani su efekti odluka Brionskog plenuma na službe bezbednosti SFRJ, sistematizovani u 4 podnaslova. U VIII delu *Aleksandar Ranković posle Brionskog plenuma* obrađene su hronološki najvažnije aktivnosti Rankovića posle Brionskog plenuma, kao i njegovi odnosi sa J. B. Titom, kroz 10 podnaslova. U IX delu *Slučajevi u JNA koji su povezivani sa Rankovićem* ukazano je na jedan broj najviših oficira JNA. Deseto poglavlje ili *Umesto zaključka* daje sumarnu ocenu o tome kome je bila potrebna cela afera, uz zaključak da li je bilo ili ne prisluski vanja. Na kraju su dati prilozima – Izveštaj Javnog tužioca, navedeni izvori i literatura.

Rađena po svim standardima naučne metodologije, oslonjena na autentičnu građu koja do sada nije bila predmet ozbiljnijeg teorijskog istraživanja, ova knjiga ima obeležja naučne monografije i predstavlja dragocen doprinos istoriografiji bivše SFRJ Jugoslavije. Kao takva, ona može inspirisati i druge istraživače na još produbljeniju analizu „slučaja Ranković“ koji je, možda, predstavljao uvod u potonji sled događaja koji su doveli do raspada jugoslovenske države.

Andreja Savić

Константин Владимирович Никифоров, СЕРБИЈА НА БАЛКАНАХ. XX ВЕК, Москва 2012, стр. 176

Knjiga K. V. Nikiforova o Srbiji na Balkanu u 20. veku je nastala kao plod autorovog višedecenijskog naučnog interesovanja i razmišljanja vezanih za istoriju srpskog naroda. Kako autor u uvodu ističe, nastanku knjige je, pored ostalog, doprineo specijalistički kurs koji od 2006. godine drži studentima na Katedri za istoriju Južnih i Zapadnih Slovena Istorijskog fakulteta Moskovskog državnog univerziteta. Sastavne delove knjige čine uvod, zaključna razmatranja, imenski registar i dva centralna dela, od kojih je prvi posvećen temama koje se odnose na srpsku istoriju, a drugi na balkansku.

U uvodu knjige (5–11) autor se osvrnuo na predmet knjige i izučavanje istorije Srbije i Jugoslavije u Sovjetskom Savezu, odnosno Rusiji. Osnovni predmet knjige čini srpska državnost u 20. veku. Autor ističe da je srpska državnost u 20. veku pretrpela velike promene, od Kraljevine Srbije, preko tri „apsolutno različite“ Jugoslavije, do sadašnje Republike Srbije. Pored Srbije, početkom 20. veka postojala je još jedna srpska država, Crna Gora, koja je 2006. ponovo postala nezavisna i skoro u potpunosti se „odrekla svog srpskog porekla“, a tokom 90-ih srpska državnost je postojala i u Republici Srpskoj Krajini i Republici Srpskoj, koje su imale različite sudbine. Navodeći i ove oblike srpske državnosti, autor ističe da se u knjizi bavi pre svega Srbijom i stalnim promenama njene državnosti. Autor posebno ističe uverenje da je nemoguće razumeti srpsku istoriju van balkanskog i, šire posmatrano, evropskog i svetskog konteksta. Iako je u naslovu kao vremenska odrednica naveden 20. vek, knjiga radi boljeg razumevanja istorijskih procesa obuhvata 19. vek, posebno njegov kraj, kao i početak 21. veka, što joj daje dodatnu aktuelnost.

Najveći deo uvoda, što je posebno značajno za srpske čitaoce, posvećen je pregledu sovjetske/ruske istoriografije o Srbiji i Jugoslaviji u 20. veku. Ističući da je u sovjetsko vreme bilo mnogo teže baviti se istorijom socijalističke, kako se tada govorilo